

“Per què em vau tenir si ja no esteu junts” Divorci i funcions parentals. Ponència presentada en la 21ª Jornada de CDIAP del Maresme (Barcelona)

Rosa Royo Esqués

Psicòloga Clínica. Psicoanalista (SEP/IPA). Psicoterapeuta (EFPA/COP). Supervisora institucions públiques i concertades de salut mental general i d'atenció, tractament i prevenció del maltractament i de l'abús sexual infanto-juvenil i de la violència familiar. Professora del Institut Universitari de Salut Mental FVB (URL)

rosaroyo@copc.cat

PONÈNCIA EN LA 21ª JORNADA DE CDIAP DEL MARESME/MATARÓ 2014 (BARCELONA) LA CRIANÇA COM A BASE DE LA SALUT MENTAL

“No existeix art més difícil que el de viure. Perquè per a les altres arts i ciències a tot arreu es troben nombrosos mestres”
E. Fromm

Una vegada en va trucar una amiga una mica trasbalsada perquè la seva filla de cinc anys, just quan s'acabava de separar, li va preguntar: “Els papes i les mames es casen per tenir fills. Per què em vau tenir si ja no esteu junts?”.

Com respondre aquesta pregunta? Quina imatge es construeixen els nens, especialment els més petits, del que passa en el seu món?

Hi ha la falsa il·lusió de que si son petits no s'adonen massa i per tant s'acomodaran millor als canvis. En realitat és justament a l'inrevés, en la mida que són més grans, que tenen les paraules i els conceptes per pensar, són més capaços d'entendre i de fer-se entendre en les seves necessitats, inquietuds, i per tant estan més preparats per d'adaptar-se a les noves situacions.

No hi ha dubte que per un nen no és el mateix que els pares se separin o que la família es mantingui intacta. Però el veritablement important és com els seus adults li ajudin a transitar per les diferents situacions de la vida. És des d'aquesta perspectiva que faré algunes reflexions, des d'una posició el més lliure possible de prejudicis, on tenir en compte el pes de la realitat, no ens impedeixi pensar que els esdeveniments de la vida prenen la seva importància en funció de com són viscuts per la persona i, en el cas dels nens, com els ajudem els grans a elaborar-los.

“Tenia sis anys, però encara no m'havia fet gran, encara no havia decidit morir-me per anar al cel, el dia que la mamà em va anunciar que havíem perdut el papà.

Després de dir-m'ho, es va mocar i va tancar els ulls. Em vaig adonar que els tenia molt vermells. ¡Pobrissona! Vaig alçar-me

del sofà i vaig córrer a fer-li un petó. No ploris, vaig dir-li; ja veuràs com el trobarem”.

Així comença el “El final del joc”, llibre de la Gemma Lienas, que tracta sobre el divorci vist des dels ulls de l’Adrià, un nen de 6 anys atrapat en la separació conflictiva dels seus pares. L’Adrià no acaba d’entendre els canvis que hi ha a casa. Tot i que tots dos pares volen el millor per ell. Primer emboliquen la troca no explicant-li clarament què passa, com si així li estalviessin preocupacions, quan en realitat només li produeixen encara més confusió. Després potser explicant més coses de les que caldria a un nen, o bé explicant-les d’una manera que no ajuda gens a fer-li les coses fàcils. Quan real és aquesta història de ficció! Quantes vegades repetida!

La vida de les persones és complexa i l’entramat de la vida en parella també. Les raons per les que dos adults decideixen separar la seva convivència i els projectes de futur, és un tema complicat amb moltes connotacions, tant de tipus social, polític, educatiu, religiós, i si de cas tema d’un altra treball. Del què tracta aquest article és el què passa amb les funcions parentals quan aquesta parella es separa.

L’ideal seria que, malgrat s’han separat com parella, no se separessin com pares. Alguns ho aconsegueixen i d’altres no. Mantenir una adequada parentalitat després del divorci dependrà en part de la situació concreta però sobretot de les personalitats i l’història prèvia de cada un dels membres. Com indica la frase: “Digues-me com et separen i et diré com t’ajuntes”

Un divorci representa una crisi que trastoca a tot el grup familiar. Crisi que, malgrat el dolor que genera, si es pot elaborar, es converteix en una ocasió per aprendre. En cas contrari, si algun dels membres no ho suporta bé, es pot quedar detingut en ella; congelant els sentiments que implica i repetint situacions sense aprofitar l’experiència. Molts separats s’embarquen en litigis durant anys perquè no poden dissoldre la unió emocional. Ja sabem que tant uneix amor com l’odi, tots dos són passions potents.

Des del model psicoanalític tota separació suposa una pèrdua. Així la ruptura de la parella serà una experiència de dol a la que tots els implicats, pares i fills, reaccionaran organitzant una complexa gama de sentiments, emocions, fantasies, actituds, conductes i defenses que afectaran a la totalitat de cada un d’ells.

La manera com la parella de pares resolen la crisi i superen el dolor de la pèrdua és el primer factor a tenir en compte per valorar la repercussió del divorci en els fills.

Si idealitzem la família podríem pensar que els fills dels divorciats estaran pitjor que els de les parelles estables. Però un fet encara que complex i inclús traumàtic no pot ser per si sol l’eix d’una evolució patològica. Des d’una comprensió psicoanalítica de les persones i dels vincles humans, es considera que depèn de com es viu i s’integra aquest esdeveniment. Per tant, prendrà cabdal importància l’anàlisi de les relacions pares i fills abans, durant i després de la separació.

En els primers moments de la ruptura, no sols la parella sinó el propi entorn se sent desorientat davant la situació. Ningú està segur del què s’ha de fer ni què és el més convenient. Malgrat amb la separació cristal·litza una situació que ja era conflictiva, dur-la a terme suposa oficialitzar la ruptura de la parella.

En la mida que la separació també comporta una ruptura de la família es dona, al menys momentàniament, la desaparició dels punts de referència i per tant constitueix una experiència de risc.

Davant d’un canvi en el sistema de vida sempre apareix un cert grau d’incertesa sobre el futur. En el cas de les separacions de parella és freqüent que s’activin ansietats bàsiques, primitives, de desconfiança, desempament, culpa, por,... i reaccionar amb mecanismes defensius envers aquests afectes. El que explica moltes de les respostes manipuladores, obstinades, rígides i hostils que es donen durant el procés.

Els pares absorbits en la pròpia problemàtica no sempre protegeixen als fills. Els col·loquen en mig de les baralles, escolten desqualificacions i intimitats que no corresponen saber ni pel rol ni per l'edat. En aquestes circumstàncies el divorci dels pares pot despertar en els fills fantasies d'abandonament i inestabilitat vinculades a la pèrdua de la seguretat de la llar, a la protecció que representa pel nen tenir al pare i la mare junts.

En les ruptures de parella el procés de dol sol iniciar-se molt abans de la separació; just quan s'imposa l'idea de que ja no es podrà recompondre la relació. Són els moments de les sensacions de pèrdua, tristesa, protesta i desesperança. Moments en que sovint la culpa encara és de l'altre o, segons com, totalment d'un. La realitat és que la culpa en els moments inicials no acostuma a estar ben repartida.

Els fills per la seva part, saben que el divorci no és una cosa inevitable, sinó una decisió d'un o dels dos pares, per això ells creuen que el divorci sí té culpables. Culpen a un o als dos pares o a ells mateixos. És ell qui fa enfadar als pares i per això se separen? O com una pacient que durant el procés de separació el seu fill de 10 anys, qui pateix una malaltia crònica, li va preguntar si era per culpa de la seva malaltia que ells es divorciaven.

Cristina, té 7 anys quan consulten per idees obsessives que li envaeixen el cap. La mare, una dona força ansiosa, ve a la sessió acompanyada del seu company actual, i comenta que es va separar del pare de Cristina quan aquesta tenia 1 mes de vida. Aquest té una nova parella, la Irene, des de fa 3 anys. La nena manté amb el pare un regim de visites quinzenal. Des de fa 3 o 4 mesos la Cristina ha començat a comparar constantment la mare amb la companya del pare. La mare explica que si li fa un menjar o li compra un jersei, la nena li agraeix molt però de seguida es colpeix el cap tot dient que la Irene ho faria millor o li compraria un de més maco. La Cristina diu que sap que no és veritat però no pot deixar de pensar-ho ni de dir-li a la mare.

La nena està totalment al corrent de la problemàtica dels pares, del motiu de separació que tenia a veure amb problemes econòmics, de les seves baralles, etc. Però té dues versions totalment diferents, la de la mare i la del pare. La mare comenta que Cristina és molt intel·ligent i que sovint li diu: "Ho sé tot menys qui menteix" referint-se a quina versió dels pares és la bona.

A part del dubte de qui és millor si la mare o la Irene, també té un altre dubte obsessiu, no sap si el nen Jesús és dolent o no. Alhora que sovint li pregunta angoixada a la mare sobre el tema de la mort i si no la deixarà mai.

Al preguntar-li si hi hagut alguna novetat en els últims 3 o 4 mesos, la mare diu que no, que res de diferent. Però al final de l'entrevista com el que no diu res, la mare comenta que la Irene està embarassada de 3 o 4 mesos. Lis dic que hi ha una coincidència en el temps dels símptomes de la Cristina. La mare desconcertada diu que no pot ser per això, que la nena no té gelosia.

Us comentaré que a la següent sessió, primera a la que ve la Cristina, només entrar a la sala i dir-li que la mare va venir l'altre dia perquè la volia ajudar, m'interrompeix tot dient: "Irene tindrà un bebè" davant la perplexitat de la mare i cert desconcert meu.

El company de la mare que durant la sessió a la que va assistir es mostrava molt d'acord amb la mare i no perdia punt per criticar al pare, durant el procés diagnòstic es va separar de la mare. Al marxar de casa en un arravatament entra en l'habitació de Cristina i li diu: "que sàpigues que és la teva mare la que menteix"

En aquesta vinyeta podem observar com les mentides dels pares i les maniobres per guanyar-se la nena han produït en ella una confusió difícil de clarificar que es tradueix en un símptoma obsessiu de qui és bo i qui és dolent, tant els adults com els nens representat per la figura del nen Jesús.

Per evitar els sentiments dolorosos de la separació una de les falses sortides emprades pels adults és la negació de la pèrdua i els sentiments afegits per mig de sentiments de control, triomf i menyspreu de l'altre.

En aquests casos s'observa una fugida cap endavant, tot ha de quedar en darrera, ser oblidat i refusat. Aquesta posició sovint porta a nous aparellaments i a una pseudoreconstrucció de la vida familiar en la que els fills també queden implicats, sense donar-los el temps per dirigir els canvis relacionals i els sentiments que comporten.

Tenia un pacient que després d'un temps encara breu de separació i davant la insistència dels amics a que sortís per "lligar i oblidar-se'n", en va comentar: "Els meus amics no entenen que això del divorci i les noves parelles és com beure vi. Si al canviar de vi no rentes la copa, tot es barreja, es perd el gust i l'olor de cada un, tot es confon". En va semblar una excel·lent metàfora. I si això passa als adults que no passarà als nens! Tot es barreja, es confon i es dificulten processos que portats amb mes temps i pensament podrien estar ben recorreguts pel fills.

Observen sovint com els nens estan exposats a les noves relacions dels pares abans de que ells mateixos estiguin segurs de la continuïtat del vincle, així els nens entren en contacte amb les noves parelles i de vegades els fills d'aquestes, en unes relacions inestables, canviant i on es reediten les pèrdues en cada nova ruptura.

Manel tenia 6 mesos quan la mare es va separar del pare al adonar-se de que fins aquell moment havia viscut en un món fals. La seva parella, un home d'estructura narcisista, no havia donat mostres clares de la seva patologia fins aparèixer el bebè, moment en el que es va sentir ocupant una posició de "segona fila", produint-li una ferida que el va endur a desvincular-se de la vida familiar.

La dificultat del pare del Manel per estar sol alhora que per establir vincles profunds, feia que el nen conegués constantment noves parelles. El Manel explicava a la mare com s'ho havia passat amb el pare en funció de si s'havia entès o no amb el nen que li havia tocat conviure aquell cap de setmana.

Altres persones en comptes de fugides cap endavant queden aturades d'una manera obsessiva en el dubte i la culpa. El que ha demanat la separació se sent ambivalent, no està segur que la ruptura hagi estat una bona decisió. La culpa apareix amb força cap a la parella i especialment cap als fills a qui se'ls ha privat de la família intacta. En aquest escenari contradictori no és infreqüent que, conscient o inconscientment, apareguin alhora sentiments d'hostilitat cap als fills, al ser viscuts com un obstacle per restablir noves relacions de parella.

Un cop el divorci s'ha produït hi ha qüestions en relació als fills que els pares hauran de resoldre: custòdia, règim de convivència, despeses,... en elles s'observa com s'està fent la separació: Si es pensa en els fills o s'estableixen en funció dels interessos dels adults.

És un moment on els sentiments més agressius poden prendre el poder. Desqualificacions, ràbia i comportaments d'acting out són freqüents. Els fills davant d'aquests conflictes li costa mantenir-se al marge.

La guàrdia i custòdia a Catalunya des del 2010 és paritària, menys en els casos de violència de gènere. La idea inicial va ser el benestar del menor però a la pràctica hi ha interessos econòmics, com per exemple no pagament de la manutenció i l'ús de la vivenda. Aquesta opció dels que s'ha començat a anomenar "nens maleta" només funciona si hi ha bona entesa entre els pares, sinó és un element més de perturbació pels nens que van amb el calendari a la mà per saber qui els va a buscar, a on passaran el cap de setmana, etc.

Una tira còmica anomenada "Custòdia Compartida" tracta de una nena que es diu Custòdia i dels avatars de la seva vida amb pares separats. En una de les tires es veu als pares de Custòdia en els despatxos dels seus respectius advocats que estan parlant per telèfon llegint interminables clàusules del conveni regulador. En la vinyeta final apareix Custòdia a casa d'un nen, que ja dorm, a on han celebrat una festa d'aniversari, parlant amb els pares que ja van en pijama. Custòdia diu a la mare en resposta a una suposada pregunta de la dona: "els meus pares han invertit anys i part de les seves fortunes personals en aconseguir que aquesta pregunta no tingui una resposta ni fàcil ni directe. Quina pregunta? demana el pare, a la que contesta la mare: qui l'ha de venir a recollir, el seu pare o la seva mare!

El desig de salvar aquest problema dels “nens maleta”, ha donat com resultat la modalitat de que siguin els nens qui s’estan al domicili i els pares qui es traslladin. Situació que comporta masses problemes afegits per donar-la com a bona.

El pronòstic de la reorganització familiar post-separació dependrà de la capacitat dels membres de la parella per, malgrat tot, dialogar i negociar. Cada un haurà de fer el seu propi dol. És fonamental acceptar que la relació s’ha acabat, encara que no es volgués, renunciant a la fantasia de reunificació familiar. També és primordial sortir de la posició dissociada entre bons i dolents, víctimes i culpables. Col·locar-se fora d’aquests rols afavorirà mantenir les funcions parentals de manera més adequada i per tant la protecció del fills. Mentre no es dissolgui el dol per la relació perduda, la parella segueix unida en la “baralla”, utilitzant als fills com “moneda de canvi”; perdent de vista les necessitats dels petits. Si aquesta etapa no es resol suficientment bé pot generar conflictes en els fills, en el present i en el futur especialment en la capacitat per confiar en establir bones relacions de parella i familiars.

Alícia va consultar als 30 anys, quan el seu primer fill tenia 6 mesos. No sabia com compaginar la criança del nadó i la tornada a la feina, qüestió que li generava un profund sentiment de culpa.

Aquesta pacient ja havia seguit una psicoteràpia anteriorment, motivada per les dificultats amb els seus pares, que ella suposava resoltes fins al moment de tenir el seu bebè.

Els pares de l’Alícia s’havien separat quan ella tenia 5 anys. Mai va saber les raons, mai es van parlar, l’únic que va saber és que una nit el pare d’una revolada va agafar a Alícia i als seus germans, i es van traslladar a casa d’un familiar fins que al cap d’uns mesos es van establir en un pis propi.

La nit de la separació Alícia va perdre la seva mare, la família materna, les seves amigues, la casa, les joguines, el col·legi,... No va tornar a veure la seva mare fins que ella la va buscar a l’edat de 19 anys, a causa d’una baralla adolescent amb el pare. La mare va respondre pràcticament com si res hagués passat, tampoc es va parlar del tema, es van veure en alguna ocasió més però la relació no va ser ni càlida ni idíl·lica com Alícia l’havia imaginat. Aquesta vegada va ser ella qui va marxar enfadada i decebuda de la mare.

El naixement del seu fill va despertar en ella l’exigència de ser, per sobre de tot, una “bona mare”. Això li impedia compaginar la seva funció materna i l’exercici de la seva professió que, encara que li interessava molt, era sentida com “abandonar” al seu fill, convertint-se així en algú com la seva mare, una mare abandonista que no havia lluitat per ella.

Aquesta vinyeta mostra l’efecte que va tenir en Alícia el trencament del vincle amb la mare, i com en la pròpia maternitat es van reactivar les dificultats. Les conseqüències negatives per a aquesta pacient no van ser les derivades del divorci dels seus pares sinó, un cop més, com aquest es va dur a terme.

Els pares capaços de diferenciar i tenir en compte el patiment dels fills, diferent del propi, ajuden al bon pronòstic post-separació.

Al contrari, quan els pares no poden percebre les diferències, tenen dificultat per elaborar pèrdues i diferenciar-se dels fills, afavoreixen confusions i attachments indiferenciats amb els seus fills a qui poden convertir en persones fràgils i insegures.

Les situacions d’abandonament d’un dels pares, o encara més quan són els dos progenitors, comprometen la salut mental del nen com hem vist en el cas de l’Alícia. La desaparició i/o els vincles imprevisibles són causa de traumatismes. La inconsistència del règim de visites del pare amb el que no es conviu deixa ferides. L’autoestima es ressent, la culpa i la depressió apareixen estant a la base de moltes fòbies, trastorns de conducta, d’aprenentatge i en els més petits de somatitzacions. Elaborar la desaparició d’un o dels dos pares és un dol massa carregós de fer per un nen. Una de les conseqüències més rellevants són les fantasies terrorífiques vinculades a l’abandonament.

Maria era una nena al voltant dels set anys quan va consultar per problemes escolars. Durant l'exploració m'assabento que també pateix, des de fa molt, terrors nocturns. Habitualment es despertava cridant i explicava somnis força viscuts en els que algú entrava a la casa i lis feia mal a ella i la seva mamà. En la historia apareix el divorci dels pares quan ella tenia dos anys, a rel del qual i per qüestions econòmiques el pare passava molt temps treballant fora del país. Quan estava a la ciutat les visites eren força inestables, a més de mantenir una actitud de víctima, presentant-se com algú que havia estat desposseït. A la nena, al ser petita, no li havien explicat gaire en relació a la separació, ni el perquè el pare estava fora, inclús a on s'estava, el que va produir en ella la fantasia de que el papà era algú així com un "sense-sostre", que estava molt enfadat amb la mamà perquè l'havia fet fora de casa. No és massa difícil de imaginar el lligam entre les fantasies de tenir un pare enrabiad per haver estat expulsat i els personatges dels somnis que entraven a fer mal, potser venjativament.

Un apartat especial és el tema de les funcions i rols que els fills se senten obligats a complir per sobreviure al foc creuat entre els pares, en el que sovint es trobem immersos.

Un rol seria el del "bon fill" que cuida dels pares, el que implica fer-se gran prematurament per no generar mes problemes o per omplir el forat del que ja no hi és. Molts nens ocupen el lloc del que falta, metafòrica i literalment. Són els nens que en la teràpia de família diem "parentalitzats", nens que es transformen quasi en la parella d'un dels pares. En la relació al pare amb qui s'estan poden ser excessivament tendres o tot el contrari, despòtics per la falta de límits que el pare ple de culpa no s'anima a establir. No vol perdre la idealització que el nen li assigna posant normes a la seva conducta.

Lorena és una nena de 6 anys, derivada de l'escola per "dolenta i manipuladora". Els pares es van separar quan ella tenia un any i mig. La custodia la té la mare, amb qui viu. Amb el pare està els caps de setmana alterns i una tarda a la setmana.

Lorena té una família reconstituïda. El pare fa quatre anys va fer una nova parella a qui li delega l'atenció de la nena quan està amb ell. Fa 2 anys han tingut una altra nena. La mare, per la seva part, fa tres que també va fer una nova parella.

El motiu de consulta és que amb les seves actituds tiràniques fa plorar als nens de la classe, menteix i vol cridar l'atenció. La mare la descriu amb caràcter fort i autoritària, mañgrat tot sovint pateix ansietat i pors.

La mare explica que ha estat així sempre però que des de principi de curs tot s'ha accentuat. Encara que la mare no ho relaciona amb res en particular, sabrem posteriorment en la entrevista amb la mestra, que la nena ha explicat al cole que la mamà estava embarassada i que havia perdut el nen. Informació que es confirmarà amb la mare i es comprovarà la coincidència de les dates amb l'agreuament de la simptomatologia. La mare se sent molt culpable per no donar a la seva filla una llar intacta "per això li permeto masses coses, he d'aprendre a frustrar-la".

El pare que ha delegat l'educació de la nena, la mare que no la limita per res, els moviments familiars, noves parelles, naixements de germans, etc. sembla ser el que està a la base de les conductes "tiràniques" de la Lorena. Altre rol que despleguen alguns nens és alguna cosa així com "d'informador". Són nens sotmesos a respondre a les preguntes d'un dels pares envers el que passa o es diu a la casa de l'altre.

Laly era una adolescent quan va venir a la consulta, estava força enrabiada i ambivalent amb els pares qui havien estat embolicats en judicis per temes econòmics durant anys. Explica que de petita la mare li preguntava sovint sobre el que passava quan estava amb el papa i li demanava que fes fotos de la casa. Passant el temps es va adonar que la mare havia fet servir les fotos per l'expedient de divorci per demostrar que el pare tenia prou diners per incrementar la pensió. Podem imaginar, la sensació de traïció i la culpa que poden generar en els fills aquestes maniobres.

Altres són els fills "divorciats", nens que viuen atrapats per un dels pares qui lis impedeixen l'accés a l'altre, incitant-los a participar en un bàndol. Pot ser que el nen vulgui i no li deixin veure'l o potser que, per les pressions ambientals o seduïts per un dels pares, s'hagi identificat només amb un.

És qualitativament diferent el potencial evolutiu dels nens que poden mantenir la equidistància del conflicte entre els pares, d'aquells que queden atrapats en les identificacions exclusives. Malgrat no és una tasca fàcil, si el nen tot i patint un conflicte de lleialtats pot estimar la parella per sobre de cadascú, si és capaç, malgrat la problemàtica familiar, de mantenir la ambivalència amb els dos te assegurada una millor evolució.

Daniel té 16 anys, els seus pares estan en mig d'un complicat divorci, ell vol mantenir una certa distància de la situació, voldria no atrapar-se en identificacions úniques, però els pares li posen força difícil, tots dos demanen lleialtat exclusiva. El pare li omple el cap culpant a la mare de tot el malestar i li anima a enfrontar-se a ella, mentre aquesta no entén, i així li fa saber al Daniel, com pot anar amb el pare sapiguen el que li ha fet a ella. Sovint li diu que si això li hagués passat a sa mare ella mai aniria amb el pare.

Podem imaginar la confusió en la que Daniel viu. De moment repeteix curs i està desenvolupant una actitud de "passar tot". Però les defenses forçades sovint fallen i últimament estan debutant problemes somàtics com ofecs sense causa aparent, que han necessitat algun ingrés hospitalari per ser resolt. Quan la ment no pot contenir el cos actúa!

Altres vegades ens trobem el rol contrari, se lis atorga el paper de "reunificadors" de la parella, a qui no se lis ha ajudat a entendre que significa el divorci i per tant lis costa acceptar-ho com definitiu. Són fills que intenten per tots els mitjans que els pares tornin a estar junts. Les fantasies de reconciliació són presents i inclús ja d'adults mantenen la il·lusió de l'avinença entre els pares.

Mònica, una pacient de 14 anys que, segons les seves paraules, no pot "portar-se bé" amb el company de la mare amb el que conviu des de fa 4 anys, i del que reconeix és una bona persona que tracta bé a ella i a la mare, perquè no accepta la separació dels pares i pensa que en algun moment tornaran. He de dir que el pare no ajuda molt, ja que es presenta com algú desposseït del seu lloc.

Un altre tema força important en les separacions familiars i al que no sempre se li dona el lloc suficient, és el paper de la família extensa en la post separació. Mantenir, sempre que sigui possible i es consideri adequat, els lligams amb tota la família és una bona manera de salvaguardar la estabilitat del món del nen.

Els pares de Joel es van separar quan ell tenia menys d'un any. La comunicació entre ells era molt limitada i agreujada pel fet de que el pare va anar a viure per treball a una altra ciutat a hores de distància, i on va fer una altra parella.

Durant el primer temps el nen no va veure al pare i quan es va poder restablir el contacte va ser insuficient. Sempre és el nen qui es desplaça i malgrat això, pel tipus de feina del pare, quasi no el veu.

A la primera entrevista diagnòstica venen la mare i el tiet, germà del pare, situació que sorprèn una mica a la psicòloga ja que no és el mes habitual.

Consultem per que ara en Joel està neguitós, malcarat, enfadat i ha començant a tenir problemes amb els companys d'escola. També perquè malgrat que és un nen intel·ligent està baixant el seu rendiment escolar.

Poc a poc en la primera entrevista, i després es confirmarà amb el nen, es veu com el tiet ha estat durant tot el temps una figura molt important pel Joel, és qui ha fet de pont amb la família paterna alhora que també fa certes funcions parental. No té un regim de visites reglades però per la bona relació amb la mare i amb el nen, el porta sovint a fer activitats i a passar caps de setmana o dies de vacances a la casa familiar que tenen al poble a on també hi son el avis paterns.

El tiet reconeix la "insuficiència" del germà i ha pogut sostenir de forma molt adequada els vincles familiars del Joel. No és per casualitat que la sèrie de la TV que mes li agrada al nen és "Dos hombres y medio", que tracta de dos germans i el fill d'un d'ells que per diverses circumstàncies han de viure junts.

Encara que la vinyeta la he pensat per mostrar la importància de mantenir, si és possible, els llaços amb la família extensa, també ens pot il·lustrar en un altre sentit. Durant l'exploració psicològica d'en Joel el punt que va aparèixer com detonant dels símptomes actuals va ser el naixement d'un bebè del seu pare. Les relacions fraternes tant importants i alhora no excetes de les normals complicacions emocionals, en aquests casos presenten un afegit més per processar.

Per acabar una última reflexió, la elaboració del dol de la pèrdua de la unitat familiar suposa per tots els membres fer una reestructuració de vida. Per part dels pares adaptar-se a una nova forma de viure que sovint comporta readaptar l'economia, el treball i el temps lliure, establint un nou ordre entre les necessitats pròpies i les dels fills.

En el cas dels fills el veritablement important és que, malgrat en la realitat externa els pares no estiguin junts com a parella, si ho estiguin en la realitat interna com a pares. Si el nen ha pogut incorporar una parella de pares que l'estimen i tenen el desig i la voluntat de cuidar-se'n d'ell, atenent-lo en les seves necessitats i ajudant-lo a transitar per les diverses etapes de la seva vida, les repercussions de la separació seran integrades dins seu com condicions de la vida, i podrà desenvolupar-se saludablement com qualsevol altre nen amb pares junts o separats.